

NĚKOLIK POZNÁMEK K PROBLEMATICE MARXISTICKÉ ANALÝZY STRUKTURALISMU

PETER HORÁK, Ústav filozofie a sociologie ČSAV, Praha

HORÁK P., Some Notes to the Problems of Marxist Analysis of Structuralism. *Filozofia* 32, 1977, No 3, p. 263—268.

The author emphasizes in his contribution the relevance of the problems of structuralism in the contemporary bourgeois philosophy, namely the French one. He indicates the connection and continuity of some theses of structuralism (especially Lévi-Strauss's and Foucault's) with the streams of the so-called cultural criticism, with the ahistoric critique of the universalistically conceived rationality, he mentions the relation of the contemporary French structuralism to Durkheim's sociology, to Mauss' cultural anthropology and to Bachelard's epistemology. The author points out the need of a well-founded interdisciplinary Marxist criticism of structuralism.

Ve svém diskusním příspěvku se zaměřuji k několika otázkám, které po mém soudu stojí v popředí zájmu marxisticky pojaté analýzy strukturalismu jako významného proudu soudobého buržoasního myšlení.

V hlavním referátě ukazuje akademik Sirácky na některé zdroje — filosofické, lingvistické, literární a jiné — strukturalismu, na jeho ideové působení, historii a podobně. Otevírá tak pole užitečné výměně názorů, pokud jde o filosofickou náplň strukturalismu i pokud jde o jeho působení v různých společenských vědách.

V současné době — i když by bylo zbytečné zapomínat na český a slovenský meziválečný strukturalismus, zejména strukturalismus literárněvědný a jazykový, který v některých ohledech znamenal přínos konkrétnímu vědnímu poznání a u některých svých představitelů dosáhl značné úrovně teoretického myšlení — vystupuje stále ještě do popředí francouzský strukturalismus jako nejvýznamnější ze všech filosofických a společenskovědních směrů buržoasního myšlení, které se nějakým způsobem hlásí ke strukturalismu. Zdůrazňuji vymezení „ještě“, neboť i ve Francii po údobí euforie, způsobené některými pracemi Clauda Léviho-Strausse, příp. ohlasem na ně a po některých pracích Foucaultových dochází k jistému vystřízlivění.

Toto vystřízlivění má různou podobu; někdy to jsou kritické, historicko-filosofické studie, které ukazují, že francouzský strukturalismus není v některých svých premisách tak originální, jak se na první pohled jeví a že mnohdy objevuje dodatečně to, co znal strukturalismus pražské školy. (srov. 1) Někdy to jsou naopak studie, které poukazují na filosofické slabiny francouzského strukturalismu, zejména na to, že ani on sám nemůže opustit sféru promluvy-diskursu, kterou analyzuje. (2, s. 301—442) Zanedbatelná není ani kritika, kterou strukturalismu „bez struktur“, to znamená určité ideové exploataci seriózně pojatého strukturálně-systémového přístupu exaktních věd, adresoval svého času Jean

Piaget. (Srov. 3) Významnou kritickou práci odvedla také marxistická kritika (L. Séve), která se např. v samotné Francii od samého počátku snažila kriticky hodnotit reálný vědný přínos strukturalismu a snažila se — často interdisciplinární cestou — dospět k zhodnocení objektivního významu strukturalismu jako myšlenkového proudu, který se mnohdy neprávem dovolává marxismu jako jednoho ze svých vlastních ideových zázemí.¹ Všechna tato hodnocení — jejichž výčet zde není zdaleka úplný; bylo by zapotřebí zmínit se o některých sovětských a polských pracích a bylo by ovšem zapotřebí také zmínit se o některých pracích, které se pokoušely svého času postihnout fenomén francouzského strukturalismu z posic např. kritické teorie Frankfurtské školy — ukazují na význam i meze francouzského strukturalismu. (Srov. např. 4) Nicméně zde nejde o vyčerpávající přehled, který by ostatně mohla poskytnout jen podrobná historicko-filosofická studie o místu francouzského strukturalismu v dnešní buržoasní filosofii a společenské vědě. Výčtem několika titulů, které svědčí o snaze kriticky — ať už z jakéhokoli hlediska — se vyrovnat s fenomenem francouzského strukturalismu, jsem chtěl pouze doložit jeho závažnost i skutečnost, že doba, kdy vyvolával největší obdiv a kdy byl také nejvíce přijímán, je již za námi.

Tím spíše je však třeba se jím po opadnutí vlny *jen* módního zájmu zabývat. V první řadě se mi zdá nutné položit si otázku, zda je opravdu francouzský strukturalismus pouze přechodnou záležitostí, diktovanou ideologickou potřebou obrany politického a společenského *statu quo*, jako to svého času tvrdil J.-P. Sartre. (5)

Kdybychom tuto otázku zodpověděli kladně, t. j. kdybychom souhlasili v podstatě se Sartrem, nebylo by třeba ani si klást ani zodpovídat všechny možné otázky další, neboť tato kladná odpověď by francouzský strukturalismus určovala jako jeden z mnoha ideologických směrů, který v určitém smyslu využívá některých vědních poznatků k jakoby obecně platným závěrům ve zcela jiných oblastech, než ve kterých poznatky, kterých se dovolává, vznikly. Sartre se ve svém výroku dovolával strukturalistického zdůrazňování významu synchronního oproti diachronnímu a chtěl tak naznačit, že strukturalismus přímo ospravedlňuje politiku odporu stávajícího společenského řádu proti jakékoli změně.

Domnívám se však, že uvedený Sartrův soud nemůžeme akceptovat. Přenáší se totiž přes skutečnost, že strukturální analýzy mnohdy velmi přesvědčivě odhalily mechanismy, které ovládají ve stávající kapitalistické společnosti vytváření veřejného mínění alespoň v určitých, pro kapitalistickou společnost však nikoli zanedbatelných sférách života (múda, reklama a pod.). Přenáší se však také přes další skutečnost, kterou vidím jako součást druhé možné otázky, jež bychom si měli klást,

¹ K francouzské marxistické kritice strukturalismu viz zvláštní číslo revue *La Pensée*, č. 135, 1967.

totiž přes odlišné pojetí času a tím také dialektiky vývoje — odlišné od pojetí Sartrova. Tato druhá otázka je otázka filosofická stejně jako otázka další, o které se ostatně zmiňuje ve svém referátě akademik Sirácky a které se dotýkají některé další příspěvky této konference. Je to otázka povahy struktury ve francouzském strukturalismu.

Zodpovězení těchto otázek dává po mém soudu metodologický klíč k položení a zodpovězení otázek dalších: jaký typ myšlení představuje soudobý francouzský strukturalismus a z jakých ideových tradic vychází?

V krátkém diskusním příspěvku není pochopitelně ani dost příležitosti ani dost místa k tomu, aby všechny tyto otázky byly zodpovězeny v dostatečné šíři. Omezím se tedy jen na náznak odpovědi, kterou soustředím na jednoho jediného představitele francouzského strukturalismu, C. Léviho-Strausse.

Vrátíme-li se k prvé uvedené otázce, k té její části, v níž jde o otázku času a tím také odlišného pojmání dialektiky vývoje u Sartra a u Léviho-Strausse, uvidíme, že na prvý pohled více dialektické pojetí času a vývoje — tedy dějin u Sartra oproti Lévi-Straussovu pojetí — je jenom zdánlivé. Sartre obhazuje nárok času a tedy historična tak, že je chápe jako absolutní princip poznání a absolutní modus bytí vázaný na to, co můžeme nazvat subjektem historického dění. Smysluplné bytí se pro Sartra uskutečňuje jen v historickém čase, vzájemná interakce (v nejširším a nejobsáhlejším slova smyslu) historických subjektů a historického času tvoří kvintesenci dialektického historického procesu. Historický subjekt je jak nositelem historického vývoje, tak prostředníkem, kterým je tento vývoj v objektivisované podobě poznáván (historický jedinec — Flaubert, např. skupiny — rouenská buržoasie rané industrialisace (6), třídy — pařížský proletariát a buržoasie za Francouzské revoluce), pokud je poznávající vědomí — historika, filosofa atd. — schopno proniknout pod a za povrch izolovaných historických faktů (7)

Pro C. Léviho-Strausse nepředstavuje historický způsob poznání ani asbolutní způsob poznání, stejně jako historický způsob existence nepředstavuje pro něj jediný možný způsob existence vůbec. Mohou existovat a nepochybně existují — i když ve stále a rapidně se zmenšujícím počtu — společnosti, které nezaznamenaly a nezaznamenávají žádný podstatný historický pohyb, žádnou podstatnou změnu. Jde evidentně o takové společnosti, které — z nejrůznějších důvodů — zůstávají na úrovni prvobytně pospolitě společnosti. Ale navíc historický způsob poznání, jak mu rozumí Sartre, mlčky vylučuje z dialektického pohybu vývoje přírodu. Sartre v pohledu Léviho-Strausse privileguje nemístně jeden způsob historického poznání, který vytvořila filosofie nastupující buržoasie v 18. stol., když ztotožnila výpověď o dějinách s Dějinami, pojatými jako vývoj „lidu“, „národa“, „třetího stavu“ atd., za který se sama prohlásila.

Uvedl jsem, že s tímto problémem souvisí otázka toho, co je to vlastně struktura ve francouzském strukturalismu. Opět se v odpovědi přidržím pouze Léviho-Strausse. Jestliže v odpovědi Sartrovi (např. 8) celkem oprávněně rozeznává, že Sartrovo pojetí historična je pouze jedno možné chápání historického času a vývoje, činí tak ovšem z toho důvodu, že i samo pojetí struktury u Léviho-Strausse má převážně charakter *modelu poznání*. Zdůrazňuji *převážně*, poněvadž je pravda, že v jeho díle je patrné jisté kolísání mezi chápáním struktury jako modelu poznání — většinou v teoretických pracích (9) — a takovým pojetím, které lze označit za reálné, kdy se pod pojmem struktura rozumí jisté vztahy, které vytváří reálně existující vazby. Avšak struktura, která je chápána jako *model poznání*, jenž je nezbytně přítomen v psychice lidí a který garantuje, že vůbec může k poznání dojít, nevylučuje podle Léviho-Strausse různé *druhy* poznání. Vedle diachronního tedy může existovat také synchronní způsob poznání, nebo-li: není podstatný rozdíl mezi prelogickým (primitivním) a logickým (civilizovaným) poznáním. Taxonomie světa, přírody a vesmíru je v primitivním myšlení stejně rozmanitá a bohatá jako v moderní vědě a podobně. Stanovisko Léviho-Strausse tedy kolísá mezi objektivním idealismem a vulgárním materialismem, jak bylo konečně už nejednou řečeno. (10) Pro marxistickou kritiku z toho vyplývá — pouze naznačuji — potřeba skutečně analyzovat filosofický základ stanovisek Léviho-Strausse i francouzského strukturalismu vůbec.

To, co jsem uvedl k dvěma otázkám, naznačuje cestu k odpovědi na obě zbývající otázky, které jsem položil. Francouzský strukturalismus, včetně Léviho-Strausse, nepřekračuje meze jistého „logocentrismu“. Z hlediska materialistické dialektiky je přímo nápadné, že ani Lévi-Strauss, ani ti francouzští strukturalisté, kteří se jako Foucault či Barthes (uvádím jen námatkou) zabývají analýzou promluvy, nepostupují až k objektivní determinaci mýtu (u Léviho-Strausse) či promluvy (u Foucaulta, Bartha). Zůstanu-li — jak jsem výše zdůraznil — u Léviho-Strausse, pak je z tohoto hlediska zajímavé, že jeho nesporně pozoruhodné analýzy mýtů myšlení primitivních národů, kterými objevuje, jak se kognitivně tyto národy vyrovnávaly s přechodem od přírodního stavu k zárodkům kulturního života,² buď typicky objektivně idealisticky převrací determinaci tohoto přechodu z materiální do myšlenkové sféry, nebo — neméně typicky — neponechávají otázku objektivního popudu materiální sféry bytí k přechodu primitivních společností do kulturního stavu stranou.

Přikročím k zodpovězení poslední otázky. Z jakých ideových tradic

² Srov. v tomto smyslu velmi pozitivní hodnocení etnologického a etnografického přínosu Léviho-Strausse. In: MELETINSKIJ, E. M.: Klod Levi-Stross i strukturalnaja tipologija mira. In: Voprosy filosofii, č. 7, 1970 a též Klod Levi-Stross: Tolko etnologija? In: Voprosy literatury, č. 4, 1971.

francouzský strukturalismus — opět ve vědomém omezení na osobu a dílo Léviho-Strausse — vychází?

Zde — na rozdíl od českého strukturalismu — bych zdůraznil, že vedle vkladu strukturální lingvistiky, spojené jistě se jmény de Saussura, Jakobsona, Hjelmsleva, Trubeckého atd., hraje přece jenom hlavní roli *vlastní* tradice francouzského racionalismu, pokud jde o filosofický základ (G. Bachelard) a tradice francouzského sociologického (Durkheim, Mauss) a historického (Berr, Simiand a škola historické syntézy, později škola Annales: Febvre, Bloch, Labrousse atd.) myšlení. Pokud jde o Léviho-Strausse, netají se tím, že ho inspirovaly některé stránky marxismu, ale daleko víc — a to je třeba zdůraznit — fascinoval Léviho-Strausse Jean-Jacques Rousseau. To je převkvapivé jen na první pohled, pokud si neuvědomíme, že Rousseau víc než kdokoli jiný zdůraznil myšlenku 18. století o protikladu přírodního a kulturního. Už Rousseau hledá přirozeného dobrého člověka, který je po všech stránkách lepší než civilisací zkažený člověk. Ale civilizací zkažený člověk není nic jiného než člověk historický, člověk, který prodělal určitý historický vývoj. Podle Rousseaua ovšem tento vývoj nebyl zcela nutný, člověk ho podstoupil do jisté míry dobrovolně, mohl by se tedy vrátit do stavu přirozené blaženosti. Lévi-Strauss tak daleko pochopitelně nejde; nicméně Lévi-Strauss přebírá jednak rousseauovské odsouzení civilisace, které vzniká z vědomí škod, jež napáchala na přírodě a na člověku, jednak je dosti blízko Rousseauově odsouzení civilisace vůbec, jejích záporných účinků jako fatálního, nevyhnutelně škodlivého procesu, který je nesen svými vlastními, od subjektu, jenž je původně vymyslel, odpoutanými mechanismy. V této souvislosti asi není náhodné, že Léviho-Strausse inspiruje Rousseauovo dílo o vzniku jazyka a Rousseauovo pojetí instrumentalitity písma jako nástroje moci. To se dokonce přímo projevuje v díle Léviho-Strausse. (11)

Tyto vazby — zmíněné jen ve stručnosti a spíš jako podnět dalšího kritického bádání — jsou patrně důležitější, než vazby na anglo-americkou kulturní antropologii (Radcliff-Brown, F. Boas a další) i když jistě také nejsou zanedbatelné. Skeptickým hodnocením moderní civilisace, historie vůbec (viz dichotomii „studených“ a „horkých“ společností, kterou razí Lévi-Strauss (12)) se řadí autor Smutných tropů k proudům tzv. kulturní kritiky.

Několik uvedených poznámek ke kritice francouzského strukturalismu pochopitelně zdaleka nevyčerpává celou problematiku, ani nepředstavuje ucelený program marxistické kritiky strukturalismu. Snažil jsem se naznačit jen některé cesty, některé otázky, kterými by se měla marxistická kritika strukturalismu a především jeho francouzské varianty zabývat. Závěrem je třeba zdůraznit, že toto zkoumání může přinést nejen poznání důležitého směru buržoasní filosofie, nýbrž může přispět v mnoha ohledech k prohloubení samotné marxistické filosofie.

1. Srov. BROEKMAN, J. M.: *Strukturalismus*. Freiburg—Mnichov 1971.
2. Za mnohé srov. WAHL, F.: *La philosophie entre l'avant et l'après du structuralisme*. In: DUCROT, O.: *Etc. Qu'est-ce que le structuralisme?* Paříž 1968; DERRIDA, J.: *De la grammatologie*. Paříž 1967, zejména II. část a j.
3. Srov. PIAGET, J.: *Le Structuralisme*. Paříž 1968, slov. vyd. Bratislava 1971.
4. Srov. např. SCHMIDT, A.: *Der strukturalistische Angriff auf die Geschichte*. In: *Beiträge zur marxistischen Erkenntnistheorie*. Frankfurt 1969; HUND, W. D.: *Strukturalismus. Ideologie und Dogmengeschichte*. Darmstadt—Neuwied 1973.
5. SARTRE, J. P.: *Strukturalismuskussion*. In: *Alternative* 54, 1967.
6. SARTRE, J. P.: *L'Idiot de la famille. Gustave Flaubert 1821—1857*. Paříž 1971, I., II.
7. Srov. SARTRE, J. P.: *Critique de la raison dialectique. I. Question de méthode*. Paříž 1960.
8. Viz např. LÉVI-STRAUSS, C.: *Myšlení přírodních národů*. Kap. IX., Praha 1971.
9. Srov. LÉVI-STRAUSS, C.: *Anthropologie structurale*. Paříž 1958.
10. Srov. P. Ricœur v diskusí s C. Lévim-Straussem. In: *Esprit*, roč. 31, 1963, č. 322.
11. Viz LÉVI-STRAUSS, C.: *Smutné tropy*. Praha 1969.
12. Viz LÉVI-STRAUSS, C.: *La race et l'histoire*. Paříž 1952.

НЕСКОЛЬКО ЗАМЕТОК О ПРОБЛЕМАТИКЕ МАРКСИСТСКОГО АНАЛИЗА СТРУКТУРАЛИЗМА

Петер Горак

Автор статьи подчеркивает важное значение тематики структурализма в современной буржуазной философии, особенно французской. Отмечает связь и преемственность некоторых положений структурализма (у Леви-Стросса, Фуко) с течениями так называемой культурной критики, с исторической критикой универсалистски понимаемой рациональности, говорит об отношении современного французского структурализма к социологии Дюркгейма, к культурной антропологии Мосса и эпистемологии Башлара. Автор указывает на необходимость обоснованной, междисциплинарной марксистской критики структурализма.

EINIGE ANMERKUNGEN ZUR PROBLEMATIK DER MARXISTISCHEN ANALYSE DES STRUKTURALISMUS

Peter Horák

In seinem Beitrag betont der Verfasser die Bedeutung der strukturalistischen Thematik in der zeitgenössischen bürgerlichen, insbesondere der französischen Philosophie. Er deutet eine Verbindung zwischen manchen Thesen des Strukturalismus (bei Lévi-Strauss, bei Foucault) mit den Strömungen der sogenannten Kulturkritik an, mit der historischen Kritik einer universalistisch begriffenen Rationalität, erwähnt das Verhältnis des gegenwärtigen französischen Strukturalismus zur Durkheim'schen Soziologie, zu Mauss' Kulturanthropologie und zu Bachelards Epistemologie. Der Verfasser unterstreicht die Notwendigkeit einer gründlich belegten interdisziplinären marxistischen Kritik des Strukturalismus.